A debeljácsai református egyház megszervezésének első dokumentuma (1795)[1]

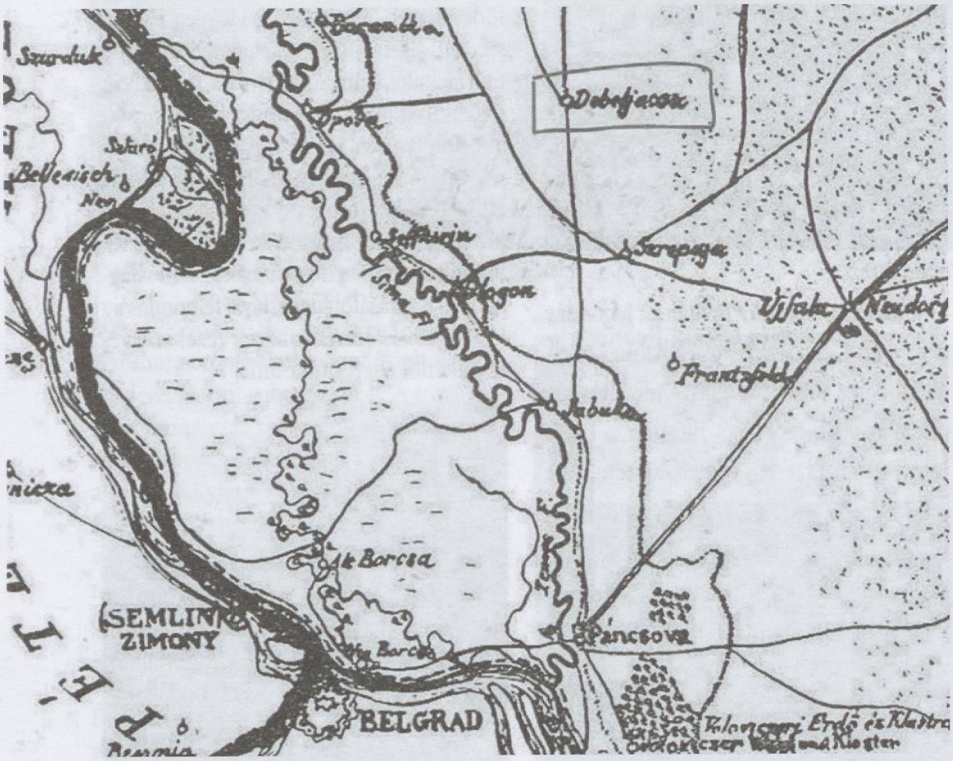

A német-bánsági határőrvidék 1811-ben részlete. *(Borovszky Torontál vármegye című könyvéből)*

Hegyi Ádám

A Szerbiában ma létező református gyülekezetek közül az egyik legnagyobb lélekszámú a debeljácsai egyházközség.[2] A falu sorsa szorosan összekapcsolódik a református egyházával, mert megalapítói kálvinista telepesek voltak. A település megalapítását katonai és gazdasági okok indokolták, mert a falu alapításának évében, 1794-ben Debeljácsa a Magyar Királyság határán, egész pontosan a katonai határőrvidéken jött létre. A határőrvidék feladata volt a királyság belső területeit megvédeni a török betörésektől, de ehhez nemcsak katonákra, hanem földművesekre is szükség volt, mert a terület mezőgazdasági ellátását valahogyan biztosítani kellett. A település megalakításának konkrét oka az 1787-ben kirobbant Habsburg–török háború volt, amelynek során a Bánságban óriási pusztításokat végeztek a törökök. A helyreállítás és az ilyen katasztrófák elkerülésének érdekében a korona földműves telepes falvakat hozott a határőrvidéken létre, ezért határozták el, hogy a Németbánsági Határőrezred parancsnoksága alá tartozó területen új falvakat alakítanak ki. Így jött létre 1794-ben Pancsova közelében Debeljácsa magyar református telepes falu. A telepesek a kincstár szervezésében Hódmezővásárhelyről, Makóról, Szentesről, Magyarittebéről és Gyomáról érkeztek. A helyi egyház hivatalosan 1799-ben alakult meg, az alapítás előtti években a magyarittebéi lelkész szolgálta ki a szentségeket, de amennyiben nem tudott eljutni a településre, akkor a környező községek evangélikus vagy katolikus papjai látták el a feladatokat. 1799-ben érkezett a faluba a gyülekezet első lelkipásztora, Tar János, aki 1808-ig szolgált a településen.[3] Az egykori kirajzási központokkal a debeljácsaiak még az 1848/49-es szabadságharc idején is élő kapcsolatot ápoltak, mert a szerbek betörésekor a falu lakossága Makóra, Hódmezővásárhelyre és Szentesre menekült el, ahol rokon családoknál szállásolták el őket.[4]

A református egyház a letelepedést követő évben, 1795-ben felmérte az új közösség viszonyait, és elkezdte az egyházközség megszervezését. Ezzel a feladattal Szentmiklósi Sebők Sámuel esperes a Szentesen szolgáló lelkipásztort, Szalai Pált bízta meg, ezért Szalai elutazott a határőrvidékre, ahol megtekintette az új falut, és tárgyalásokat folytatott Pancsován a katonai parancsnoksággal. Az egyházi viszonyok megismerése érdekében egy evangélikus falut is felkeresett, amely Debeljácsához hasonlóan szintén a határőrvidék fennhatósága alá tartozott. Az egyházközség megszervezése egyben a gyülekezet első vizitációja is volt, mert az esperes olyan utasításokkal látta el Szalait, amelyeket hagyományosan az egyházlátogatások során szoktak vizsgálni. Így például arra utasította, hogy a hívek hitéletét, vallásosságát vizsgálja meg, valamint mérje föl az egyház vagyoni helyzetét.[5]

Szalai alapos beszámolót készített, amelyből megtudjuk, hogy Debeljácsa lakossága teljes egészében református, akik Hódmezővásárhelyről, Makóról és Magyarittebéről érkeztek. Érdekes, hogy a szakirodalom fentebb említett állításával szemben gyomai telepeseket nem említ. Az egyházközség megszervezéséhez a katonai parancsnokság támogatását megkapta, és hosszas győzködéseinek köszönhetően a telepesek hajlandóvá váltak egy négyszobás parókia felépítésére, valamint a lelkész pénzbeli és természetbeli járandóságainak a biztosítására. A falusiakkal arról is megállapodott, hogy önálló lelkészt fognak tartani, vagyis anyaegyházközséggé szervezik a gyülekezetet. Ezzel párhuzamosan lerakta a presbitérium alapjait is, mert gondnokot és egyházfit is felesketett. Templom építése ekkor még nem került szóba, elegendőnek tartotta a deszkából ácsolt imahely karbantartását. Beszámolóját végül azzal zárja, hogy véleménye szerint egy gazdag, erős egyházközséggé fog Debeljácsa fejlődni, és az vonzó lesz a gyülekezetet kereső lelkipásztorok között.

Az alábbiakban közöljük Szentmiklósi Sebők Sámuel utasításait és Szalai Pál beszámolóját. A dokumentum nem ismeretlen a szakirodalomban, mert annak részleteit már közölték, de teljes terjedelmében még soha sem.[6]

A szövegek átírásához az Erdélyi református egyháztörténeti adatok című sorozat szabályait vettük figyelembe. Ennek megfelelően a mai magyar helyesírási szabályokat alkalmaztuk a szókezdő nagybetűk írásmódjánál. A mássalhangzókat betűhíven írtuk át, még akkor is, ha az ellenkezik a mai helyesírás szabályaival (például *ekklézsia, ollyan, ehez, halgató* stb.) A *tz* és a *ts* betűket nem írtuk át *c*

és *cs* betűkké. Ahol a hangértéke megköveteli, ott az *s* betűt *zs*-vé (*ekklésia – ekklézsia*), az *i* betűt *j*-vé (*ifiú – ifjú*) írjuk át. A magánhangzók hosszúságának vagy rövidségének megadásánál mindig a mai helyesírás szerint tettük ki az ékezeteket. A szavak egybe- és különírásakor a mai helyesírás szabályait vettük figyelembe. A szövegek központozásában a mai mondatszerkesztési elveket vettük figyelembe, vagyis a mondatrészeket elválasztó vesszőket, pontosvesszőket kitettük, függetlenül attól, hogy az eredeti szövegben megtalálható volt-e, vagy sem. A többtagú hely- és személyneveket a mai helyesírás szabályai szerint egybeírtuk, de az eredeti nagy kezdőbetűket meghagytuk (például *HódMezőVásárhely*). A latin főneveket a latin nyelv szabályai szerint ékezetek nélkül írtuk át, de a latin tövű, viszont magyarul ragozott igék toldalékaira kitettük az ékezeteket. A német főneveket a mai helyesírás szerint nagy kezdőbetűvel írtuk. A szöveg értelmezését zavaró rövidítéseket feloldottuk. A feloldásra []-lel hívjuk fel a figyelmet. A latin nyelvű forrásoknál az *u-, v-, i-, j-* betűket a kiejtésnek megfelelően írtuk át. A nyilvánvaló elírásokat [!]-el, az általunk tett kiegészítéseket []-lel, az olvashatatlan részeket […]-el jelöltük. Az utólagos megjegyzéseket, betoldásokat dőlt betűvel szedtük.

A debellátsi ref[ormáta] ekklézsiának 1795diki vagyis felállásakori állapotja[7]

A Debellátsra szolgáló instructio és az annak punctumaira tett relatio

1795 A-XIXb2

A debellátsi ujj lakosoknak belső állapottyokra nézve jó rendben való szedettetésekre szolgáló instructio

1. Kérdeztessenek meg: Debellátsra nagyobb részént honnan mentenek lakni. 2. Hány a gazdáknak száma. 3. Ha közöttük arra alkalmatos ember találtatnék, conscribáltassék a lelkeknek száma. Azok között hányan lehetnének oskolában járható fiúi és leányi gyermekek.

2. Kimérettetett-e már a templomnak, a paróchiális háznak és az oskolának hellyek?

3. Mikorra remélhetik, hogy a prédikátor és a rector házaikat elkészéthetik? N[ota]b[ene]: sürgetni kell őket, hogy a prédikátor és a rector házainak falait mentől hamaribb verjék meg, amelyre egy hét alatt reá is mehetnek, ha egygyező akarattal rajta lésznek, hogy így a midőn az átsok elérkeznek, még az ősszel fedél alá is vétessenek.

4. Mitsodás prédikátort kívánnak? Interimalist-e? Amint másszor előttem említettek v[agy] p[e]d[ig] ordinariust? Akármelyiket kívánnyák, szükséges lészen mindeniknek fizetését meghatározni. N[ota] b[ene]: minthogy a házaikat készetgetik, e jele az ott lejendő megmaradások[na] k. A felséges királyi administratió is már most reá fogja magát, hogy a belső személyeknek fog fizetni. Jobb lesz nekiek ordinarius prédikátorról gondolkozni, és e dolgot szükséges leszen a generálisnak is megemlíteni. Ha p[e]d[ig] ebben meg fog az administratio eggyezni, a belső személyek fizetését írásban adja ki.

5. Megnyervén ezt határozzák meg magokat: hát a lakosok a stólán kívül mitsoda prestatiókat fognak a prédikátornak, s mesternek tenni? Nevezetesen a földjöket meg fogják-e munkálódni? Tűzifát v[agy] nádat, húst, sót és egyébb culinarékat adnak-e? És őrölnek-e számokra? És ezekből mennyit ígérnek?

6. Hát most hová járnak templomban? Hová szokták gyermekeiket keresztelni küldeni? Hát tiszt[eletes] ittebei prédikátor, Kutas Josef uram szokott-e hozzájuk communio administratio végett menni? Hányszor? Ha kevésszer, mi az oka, hogy többször nem? Talán, hogy érett nem mennek? És hogy ezzel tartoznak, eleikben kell adni.

7. Jó lessz a m[éltóságos] generálisnál ez szerint[?] is érettek intereedálni, hogy amely deszka házatskában mostan egyben szoktak gyűlni, azt fedeleztesse be, hogy addig míg a templomok el fog készülni, abban járhassanak isteni tiszteletre.

8. Vagyon-e keresztelő,- és úrasztalához megkívántató edényeik és más egyéb e féle szükséges eszközeik? N[ota]b[ene]: Ha nintsenek, jó volna, a m[éltóságos] generális előtt ezt is meg említeni, minthogy mind Lieblingbe, mind Rittbergbe az administratio készéttetett ez ott lévő ujj lakosok[na]k számokra.

9. Vagyon-e közöttük valamely rend? Curator v[agy] egyházfi, akiknek az ekl[ézsi]a belső állapottyára volna valamely gondjok? Ha nintsen, választassék közzülök egy, akinek legyen gondja legalább arra, mikor keljen a prédikátort urvatsorája kiosztására elhozni. Egy szóval.[?]

10. Valamint hát tiszteletes uram pro re nata az ekkl[ézsi]ának jobb rendbe való szedésére szükségesnek lenni, mindazokban facil[i]tálom.

Signat Szentesini 18. Oct[obri] 1795 Sz[ent] Miklósi Sebők Sámuel m[anu] p[ropria] a V[enerabilis] Békési Tractus seniora és szentesi ekkl[ézsi]ának egyik prédikátora.

Utól megirott, a debellátsi újj lakosoknak belső állapotjokra nézve, jó rendbe való szedettettetésekre szolgáló, nékem szentesi edjik rendes prédikátor tiszteletes tudós Sz[ent] Miklósi Sebők Sámuel úrtól, mint békési v[enerabilis] tractusunk mostani érdemes seniorának adatott instructióra, annak tzikkelyei szerént, illő tisztelettel eképp referálok.

Az elsőre: H[ód]M[ező]Vásárhelyről mentenek 71, Makóról 41, Ittabéről 13 famíliák. A többek külömb külömb helyekről valók. 2. Az Untertheilungs Commandant (a debellátsiak közelebbről való inspector tisztjek) Oberlieutenant V. Anacker úr jelentése szerént vagynak 144 famíliák vagy helyes gazdák. 3. A lelkek száma megy 725-re. Ezek között oskolába járható férfi gyermekek 77-en, leányok 71-en vagynak.

A másodikra: Mind a templomnak, mind a paróchiális házaknak helyek már ki vagyon szakasztva egy tagban a falu közepén, de még nintsen külön ki jegyeztetve.

A harmadikra: A már nekiek adatott parantsolat szerént elsőben és nevezetesen ezen ősszel a magok házaik falait kell készíteniek, hogy minél elébb fedél alá vétettethessenek. Ezen az okon nyilván a paróchiák építtetése ez idén elmúlik.

A negyedikre: A debellátsiaknak ordinarius még pedig avagy tsak németül is tudó prédikátorra vagyon átaljában szükségek, amint ezt mind a nemes Canton commandása, méltóságos Obristlieutenant Zülechner, mind méltóságos brigadéros generalis Chernel urak jelenteni méltóztattak. A debellátsiak már ottmaradandó lakosok. A nemes Canton az illyen militaris helységbeli paróchusnak s prédikátornak minden hónaponként fizet 15 – tizenöt rh[énus] forintokat, és 1 sessio földet ad. Az oskolatanítónak hónaponként 5 – öt rh[énus] forintot, s egyebet nem.

Hogy ezek felől bizonyosabb lehessek, minekelőtte a nemes Cantonbeli főméltóságú tiszt urak előtt megjelentem volna, elmentem egy Debelláts szomszédjában lévő Frantzfeld nevű, hasonló militaris helységbeli evang[élikus] prédikátor úrhoz. Attól ezeket hallottam, hogy a nemes Canton őnéki az ő Modorból oda lett leköltözésére kívánt, s kért 80 – nyólczvan rh[énus [f[orint]beli költségét megadta. Mint prédikátornak oda lett leérkezésétől fogva a számára excindáló sessio földön kívül fizet néki hónaponkáént 15 rh[énus [f[orin]tokat. Mester eleinten nem lévén nálok, a gyemekeket is ő tanította, és így az azért rendeltetett 5 – öt rh[énus [f[orin]tok is néki adattattak. Idővel pedig ő jelentvén ekklézsiájának oskola különös tanítójára való szükségét, nyert a nemes Cantontól az oskola tanítója számára 5 – t rh[énus [f[orinto]kat, mellyeket ő a maga eddig volt 20 – húsz f[orin]tjából hárommal pótol. E szerént már most őnéki

A Debellárisi Uj Lakosoknak belső állapotyokra nézvé
jó rendben való Lédetteresekre Bolgátó Instructio

I.: Kérdeztessenek meg: Debellárisra nagyobb részént honnan menvenek
Lakni. 2.: Hány a Gyalahnak Száma. 3.: Ha kijöttek arra a
kalmatos ember találtanek, conserválstassek a Lélketeknek
Száma, azok között hányan Lehetnének Oskolában járhatók fiu
és Leány gyermekek.

II.: Ki méretessék e más a Templomnak, a Parochialis Házahnak
és az Oskolának Helliyek.

III.) Miknova vegyenlkezik, hogy a Prédikátor, és a Rector Házai
kat el készíthessék. 3.: Gondja kell Lenni hogy a Prédikátor
és a Rektor Házainak falai nemül hamarabb rothadjanak meg
a melyre egy Lét alatt rea is szükségek, ha egyszer a
rattal rajta Lészneki, hogy ügy a midőn az Ország el esik,
nek. meg az Oskol fedel alá is vétessenek.

IV.) Mitsodás Prédikátort kívánnak Interimalisra? a mint
most Bor elöttem emlitetek, v. pedig Ordinárius? Akarnak
Lenni kívánnyak, Békeséges Lészen mindenikének Fize
tést meg határozni. 3.: Mondhogy a Házaknak készítésére
e Jeke, az alatt Lejendő meg maradásokra, a Jelséges Kor
Administratio is már most rea fogja magát, hogy a
belső Szerelmeknek fog fizetni, jobb Lészneteknek Ord
narius Prédikátorról gondolkozni, és e dolgot Békeséges
ben a Generálisnak meg emlitem. Ha pedig ebben meg
fog az Administratio egyezni. hogy a belső Szerelmek
Lészekt iratásban adja ki.

V.) Meg nevezvén ez. határozzák meg magokat, hány magok a d
fiak a Skolán kívül mitsoda Professiokat fognak a
diskairnak i Mesterneh lenni? Nevezzétek a földjé
meg fogják e munkálódni? Bort Fize sót, v.
Bor. Husr Sót és egyéb Culinarekat. Annakis?
neh e Bánatokra? és ezekből mennyit igényeh?

VI.) Hány most kóvazóenak Templomban? Hova Bókáh Gyó
kéntes keresztelni küldeni? Hány Fiszt. Ecclesi Prédi
tor Kuras Josef Uram Bokette hozzájok Communi
Administratio végett menni? Hánnyszor? Ha kevés
mi az oka, hogy többször nem? Talám hogy érette ne
mennek? és hogy ezzel tartózónak elöttében kell ad

VII. Ha Lészbáll. Generálisnál az ertnit is érettek intercedálni,
amely Deska Házasságban most egyben Bókáh gyó
azt Jelelyessze be, hogy addig míg a Templomok el k
készülni. abban jár hasonnak Istent tisztelete.

VIII. V.ago

17 – tizenhét, a tanítónak pedig 8 – nyólc rh[énus [f[orin]tja vagyon hónaponként.

Bé menvén Pantsovára a nemes Cantonbeli mélt[óságos] tiszt urak tiszteletekre a többek között jelentettem a debellátsi jövendő oskolamesternek, mint idővel feleséges gyermekes embernek ezen tsekély fizetés mellett következő szorultságát és igen nehéz subsistentiáját. Említettem, hogy a mi ekklézsiáinkban az oskolamestereknek igen fél annyi fizetések vagyon mint a prédikátoroknak. Előhoztam a temesvári cameral[is] administratio alatt rittbergi prédikátor és mester fizetéseket, s annál fogva is, hogy a bánátusi ezen militaris nemes Canton is azon administrátióhoz tartozik. Instáltam a mester fizetése megjobbítása és pótoltatása eránt, ezen az okon, hogy a mestereknek is a közönségesből tisztességes és illendő tápláltatásoknak kell lenni, úgy mint akik egész idejeket a közönségnek szolgálatjában, még pedig annak a gyenge tagjai körül valóban el tölteni kötelesek levén. Házok népe tápláltatására egyebaránt megkívántató gazdálkodásra ki nem terjeszkedhetnek, melyre is ha a mesterek tsekély fizetések miatt magokat adni kénteleníttetnének, az minden bizonnyal az oskolának s a tanulóknak kárára szolgálna, mellyet is annyival inkább bátorkodom emlegetni, mivelhogy már meg értettem, hogy ezen militaris statusban lejendő oskolákra és a tanuladnó gyermekekre a nemes Cantonnak különös és nagy gondja fog lenni. Azonban a méltós[ágos] commandans Obristlieutenant úr a pénzbeli fizetés pótoltatása eránt legkissebb sem biztatott, okául adván (azon kívül, hogy az ott lévő több militaris helyekben az nintsen) az aerariumnak nagy gazdálkodás s pénzbeli igen nagy szükségét és ismét a mesternek a gyermekeknek tanításáért a szüléktől is járandó fizetését. Hanem a fél sessio föld felől nyújtott annyi reménységet, hogy azt talán lehetne nyerni számára, ha az administratio az eránt megkérettetnék. Azon közben én Debellátsra kimenvén e mellett a reménység mellett az ott lévő ingenieur hadnagy urat regnitáltam azeránt, hogy azon esetre, ha az administratio és a nemes Canton ezen mester számára való föld adása accedálna (minthogy még most is foly a debellátsi határok mérettetések) valamely alkalmatos földet hagyjon meg, mellyet meg is ígért. Sőt, minthogy még ebben is módot láttam, mind az ekklézsia, mind a prédikátor, mind a mester számokra való szőlőföldek eránt is szóllottam, mellyekhez is instantia mellett reménység lehet. Ami pedig a prédikátornak az aerariumtól járó fizetését illeti, bizonyos lévén az, hogy ami

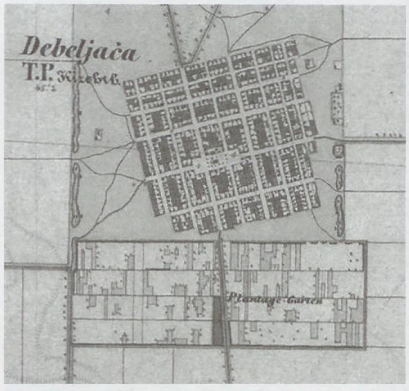

Debelyácsa (ma Torontávásárhely) a 2. katonai felmérés térképén

ígérve vagyon, megadatik, annak írásban való kikérését ez alkalmatossággal tanátsosnak lenni nem tartottam.

Az ötödikre: minthogy annyiban magamat facultáltatottnak nem tartottam, hogy ere nézve a debellátsiakkal alkuba eredjek, ezt a punctumot tsak eljekbe tettem: mellyre egymás között lett beszédjek után ezeket ajánlották a prédikátorra nézve, hogy adnak néki 40 – negyven rh[énus] f[orint] készpénzt, culinarium[na]k 15 – tizenöt köböl búzát és ugyan annyi 15 köböl árpát. Erdejek nem lévén, fa helyett tűzre 10 – tíz kotsi ganéj töreket és fűteni való kórót minden ágyszámtól (mely mintegy 200 vagyon közöttök), egy-egy rudast. Végre 8 – nyóltz lántz földjét megszántják. Ekkor ezt ebben hagytam. Pantsováról lett hazamenetelemmel ismét elővettem: akkor elejekbe adtam, hogy ezen ő ajánlások egy olyan alkalmatos prédikátori embernek, mint aminéműre önékik tsak a magok ítéletek szerént is vagyon szükségek, igen tsekélység (mert a 180 f[orin]t[ot] a Canton adja, nem ők fizetik) 40 f[orint]ból húsra, szalonnára, vajra, sóra, s etc. culinárékra alig telik valami. Továbbá, hogy az ajánlott 15 köböl búza és árpabeli életnél az övékénél sokkal tsekéllyebb helyen is több fizetés vagyon a már jó rendben és állapotban álló ekklézsiákban, hogy az ajánlott tűzre valóval tsak két téli hónapokat is alig érhet bé a prédikátor, hogy az említett 8 lántznyi földnek megugarlása a földnek egyéb részbeli cultivatiója nélkül tsak annyi, mintha semmit sem tselekednének. Vévén észre, hogy ők a vásárhelyi és makai prédikátoroknak s belső személyeknek fizetésekre néztek, ahol azoknak sem nem szánt, sem nem vet, sem nem arat és tulajdon képpen szollván tsűrben nem takar az ekklézsia, eszekbe juttattam, hogy mind ezek másunnan pótolódnak ki az illyes ekklézsiákban, amellyek ollyan állapotban vagynak már, aminéműre az övék majd 100 esztendők elmúltával fog talán eljutni. Egyszersmind lebeszéllettem az ollyas ekklésziákban való szokást, amellyekben egy prédikátor és mester vagyon: ezeknek a belső személyeknek szerént való állapotjokat azoknak szolgálatjokat vagy praestatiójikat.

Elejekbe adtam, hogy a nemes Canton a földet a belső személyeknek toldalékjául adja avégre, hogy azok abból sorsokhoz és hivataljokhoz illő tisztességes subsistentiájokra hasznot vegyenek. Amely ollyan kitsiny társaságban mint még most az övék, másképpen meg nem lesz, hanemha ők mint más ekklézsiabeliek is és nevezetesen a velek egy statusban lévő frantzfeldiek, kiket közelebbről tettem fel például elejekbe, belső személyeik földjeiknek minden munkáját (az egy nyomtatást kivévén, amelyre nézve ha az a közönségre hagyatnék, igen sok bajok adnák elő magokat) annak idejében megteszik és véghez viszik. Láttam is ezeránt bennek elegendő hajlandóságot, amellyet is, hogy annál inkább felélesszek, tudtokra adtam, hogy különös dítséretekre szolgál önékiek mind a főméltóságú helybeli külső, mind a főtisztelendő belső felsőbbjeik előtt, hogy már ebben az esztendőben is a prédikátor számára exscindált sessiót megkaszálták, s jövendő prédikátorjok számára a szénát felgyűjtötték, béhordták s berakták (mert mind a prédikátornak, mind a communitásnak szénájik a falu közepén különös kazalokban vagynak bérakatva). És egyszersmind meggyőztem őket afelől, hogy ezt amit ez idén megtehettek mégpedig tulajdon vallások szerént könnyen és hirtelen, holott még most szegények és sok fogyatkozásokkal küszködnek, ezután jobb módjok lévén a világban sokkal könnyebben megtselekedhetik, amelytől nem is idegenkedtek.

Ezen ötödik punctumra tett illyen relatiomhoz bátorkodom ragasztani opiniomat: Debellátsra egy alkalmatos személy kell prédikátornak. Annak a főtisztség előtt sokszor meg kell jelenni, sok ollyas alkalmatosságokban, hogy a sem rátzúl, sem németül nem tudó közönségnek szükségeit s ügyét illendőképpen és minden tisztelettel s engedelmesség lelkével előadhassa. Továbbá abban az újj és úgy szóllván gyermekded ekklézsiában most lehet s kell is minden jó szokásokat és rendtartásokat fel állítani. Ezekre s ezekhez hasonló okokra nézve egy legalább németül tudó és különben is ollyan érzékenységű, indulatú és ha lehetne tapasztalású prédikátor kívántatik, akitől az eféléket reményleni lehet. Illyenre pedig jó fizetésnél fogva lehet szert tenni. Annak egy részét megadja az aerarium 180 – százynolcvan rh[énus] f[orinto]kban és 1 sessio földben, a többinek az ekklézsia tagjaitól kel kitelni. A debellátsiaknak adójok ebből

áll (a militaris szolgálaton kívül), hogy a *szabad esztendők eltelvén* egy sessióért fizetnek mintegy 15 rh[énus] f[orin]tot. Úgy ítélem hát, hogy a debellátsiak jó módjával reá vétethetnek, hogy közzülök minden helyes gazda fizessen 1 rh[énus] f[orin]tot, 1 véka búzát és 1 v[éka] árpát, legalábbis. A zsellérek pedig sorsokhoz képest. Ezen kívül a földjének az egy nyomtatáson kívül minden munkáját tegyék meg. Most a szőlőföldjét ültessék be, azután munkálják. Tűzre valót, hogy ebben is rövidtséget, mégpedig magától ki nem pótoltathatót ne lásson, minden hellyes gazda egy szekér kórót, és egy kotsi tőzeket, a zsellér pedig állapotjához képest adjon. Mindezek tőlök, mint most is marhás emberektől könnyen ki is telik. Egyébaránt is Debelláts egy valóságos pénzt kereső hely. Pantsova hozzá három kis órányira vagyon, ahol a debellátsi ember minden productumából, földjének mindennap pénzt, mégpedig (amint tsupán tsak a széna árulásakor tapasztaltam) bőven kap.

Továbbá a prédikátor fizetésének másik része a ház. Annak akárhol is tisztességes és alkalmatos ház kell. Az kell különösen Debellátson. Ezt maga is recognoscálja a nemes Canton, s mondotta is már egynehányszor a debellátsiaknak, mikor azok a prédikátor felől szót tettek. Úgy tartom, hogy a tisztességes és alkalmatos ház (a hozzávalókkal edjütt, mellyek egy udvaron megkívántatnak) fog lenni a jó salarium mellett az edjik hathatós indító ok a debellátsi prédikátorságra alkalmatos valamely személy előtt az odavaló menetelre lejendő maga meghatározására. Kell közelebbi familiájának egy szoba, kell maga és könyvei számára s hivatalja szerént való dolgainak követésére egy másik. Az illendőség kívánja, hogy tselédjeinek egy különös legyen, nem lehet azonban tagadni, hogy egy különös commoditás s a parochiának is díszére szolgáló commoditás, ha ezen három átaljában szükséges szobákon kívül is vagyon egy különös üres közép szobája. Illyen formán ugyan kevés paróchiáink (kivált ha a régebbieket vesszük fel) vagynak épülve hazánkban, de azért igaz tsakugyan amit most mondék: akinek illyenben módjok nints, tudják azok, hogy szükséges. Akinek pedig az illyenhez szerentséjek vagyon, tudják azok, hogy az commoditás.

Hogy nintsenek illyen forma parochiák, annak sok okai vagynak, de amellyek a debellátsi parochia épülésében nem fognak előadódni. Valamint más militaris helyekben, úgy ott is a közönséges épületekre nézve a nemes Cantontól fog függeni minden, és így a parochia abristát is nem az együgyű, arra alkalmatlan s gusztus nélkül való közönség, hanem a mélt[óságo]s felsőség fogja lerajzolni. Sok helyeken a prédikátor háza az illyen forma hideg vérből és szeretetlenségből származott deliberatiók, sőt néminemű irigységgel elegyült végezések között szokott felépülni: „tsak azért is – így kell lenni – jó lesz biz ez – elég biz ez – ellakhatik ebben – sokunknak nints illyen – de tsak az ilyentől el ne essen sat[öbbi]". De valaminthogy annak helye nem lesz közöttök, hogy – „ha tetczik, tetczik a pap, ha nem tetczik ki hordjuk a határra" – mert már illyen ekklézsiai rendtartásinkat belső személyeinket gyalázatra és mások előtt való megutáltatásra akárhogy akármit, de valóba kitevő embertelen szót ejtett Debellátson egy némely ember, de vettek is ere ezt megindulással hallott közelebbi tiszt uraiktól tanúságokra szolgálható illő feleletet. Úgy a nemes Canton igazgató méltóságos felsőség nemhogy sajnállaná, hogy a prédikátornak egész commoditással lévő tisztességes lakó helye legyen, sőt inkább akarja, maga is különös respectussal visletetvén azeránt, mellyet én magam is tapasztaltam, de meg tettzik az abból is, amit a prédikátor eránt nem régiben is tett jelentésekre felelt a debellátsiaknak ezen szókkal: „Várakozzatok egy keveset, annak tisztességes és alkalmatos hely kell. Hát azt akarnátok-e, hogy veletek földlyukban lakjon?" Másutt a szükség az oka, hogy alkalmatos parochiák nem épülhetnek, de itt az is nagy részben megkevesedik, úgy mint ahol az épülethez való minden a méltós[ágos] felsőségtől telik ki. Tsak a munka lesz a közönségé, amellyen az két tavaszi vagy nyári hónap alatt keresztül eshetik.

Időm nem volt, hogy a szomszéd militaris helyekbe az azokban készült parochiák megszemlélésére elmehettem volna. Ugyantsak Pantsováról lett visszajövetelemmel Jabuka nevű német helységet útban ejtettem, de a t[iszteletes] parochus urat otthon nem találtam, s szobáját meg nem láthattam. Könnyen el lehet hinni, hogy ott az elégségig van a commoditás.

A franzfeldi ev[angélikus] prédikátor úrnak még tulajdonképpen való parochiája nintsen. Egy a falubeli több házakkal edjütt az aerarium költségén a még akkor oda lemenendő svábok számára építtetett közönséges házban lakik, de abban is vagyon egy közönséges nagy üres közép szobája. Van annak edjik oldala felől könyvesháza, a másik oldala felől másik a felesége és gyermekei számára. Van ismét külön tselédjeinek való. Ez is jó, de ennél az említett t[iszteletes] prédikátor úr sokkal jobbat vár, mely eddig is felépíttetett volna, ha abban akadályul nem lettek volna egy részről ugyan az aerariumnak már néhány esztendőktől fogva tartó háborúkban tett teménytelen sok költekezései, másrészről pedig az, hogy a franczfeldi új lakos svábok oly restek és dologtalanok (amint eről a méltós[ágos] felsőség előtt is esmeretesek), hogy nemhogy valamely közönséges épületnek felállításában segítségül legyenek, de négy esztendőktől fogva miólta t[udni] i[llik] ott laknak, tsak ara sem mehettek egy esztendőben is, hogy az aerarium segedelme nélkül élhessenek. Ellenben a debellátsi lakosok ugyan azon mélt[óságos] felsőség előtt a munkásságról nemtsak esméretesek, hanem ditséretesek is. De készek is a parochialis épületnek tsinálására akármikor, láttam ezeránt való buzgóságokat, mely szerént ezen dolognak jó kimenetelt, jó móddal lehet reményleni. Ere pedig szükségesnek lenni ítélem ezeket: 1. A méltóságos főtisztségnek a prédikátorháza illyen módon lejendő építtetése eránt való formát kellene bényújtani, és a szükségesből s illendőségből folyó okok szerént instálni, hogy azt applacidálni méltóztassa. 2. Azon kellene kérni (ha hogy az aerarium nem akarná maga építeni? Ezt pedig a franczfeldi ekklézsia állapotjából lehetne megtudni), hogy a debellátsi lakosoknak a jövő tavasszal vagy nyáron parantsolja meg, hogy a parochián aszerént dolgozzanak. 3. Hogy akkor (ha hogy addig rendes prédikátorok nem lenne) valamely alkalmatos személy ad interim küldettetnék oda, aki az egyházi szolgálat mellett azt is sürgesse, és ha munkába vetetődik, arra vigyázzon. Aki is addig míg ott szolgálna, húzná az aerariumtól hónaponként járó 15 rh[énus] f[orin]t fizetést, és az ekklézsia tagjaitól is járandónak valamely részét.

Hogy a méltós[ágos] felsőség előtt ez kedvetlen és aszerént haszontalan nem volna, reménylem onnan, hogy nékem mind a n[eme]s militaris Canton commandansa, mélt[óság]os Obristlieutenant, mind a mélt[óságos] brigad[éro]s generalis úr (ki is, hogy a debellátsiaknak ezen belső állapotjok felől velem bővebben halhasson, ebédjére méltóztatott) mondom jelenteni méltóztattak, hogy azon informatiót, melyet a prédikátor és mester ekklézsiáink rendtartások szerént való állapotjokra nézve előttök tettem, kedvesen vették.

Ami a prédikátor házához tartozó alsóbb rendbeli épületeket illeti, miniméűek p[éldáu]l a kamara, pintze, istálló, sertés- és aprómarha ólak, szín és egyéb efélék, tagadhatatlan, hogy ezek is szükségesek. Ezekre a főméltóságú patronatus ad materiálékat.

A hatodikra. isteni tisztelet minden nap vagyon közöttök. Nyíregyházi József nevű lakostársok teszen könyörgést, Görbe Pál nevű másik pedig a közönséges éneklő.

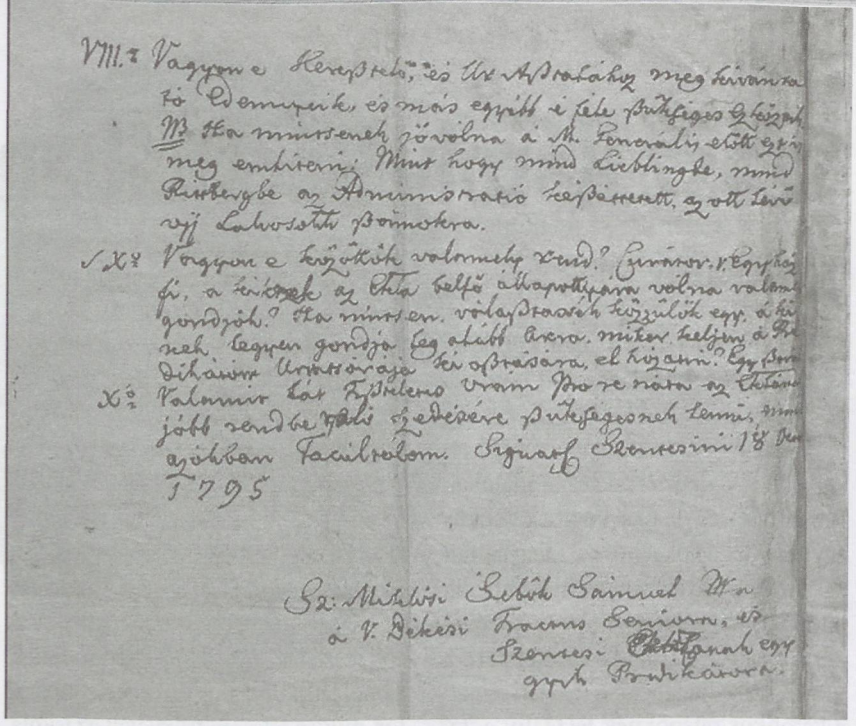

Gyermekeiket mikor közöttök nints az ittabei tiszt[eletes] prédikátor úr, viszok Glogonba, Jabukára az odavaló t[isz]t[elendő] plébánus vagy a franczfeldi evang[élikus] t[iszteletes] prédikátor úrhoz.

Communio administratiojára elmegyen hozzájuk ittabei tiszt[eletes] prédikátor, Kútas József úr. Tavasztól fogva, amikor t[udni] i[llik] kiszállottak Glogonból Debellátsra, volt is kétszer, kiért is hogy ezután is elmennek, ígérték s fogadták.

Említem itt a nemes Cantonak azt a kegyességét, mely szerént az úri sz[ent] vatsora kiszolgáltatásának edjik alkalmatosságával az Untertheilungs Commandans V. Anacker főhadnagy úr a debellátsiaknak 8 rh[énus] f[orinto]kat adott avégre, hogy felét a megkívántató elementumoknak megszerzésekre fordítsák, felét pedig az administrans prédikátornak adják. Én ezt megköszöntem volna a főméltós[ágú] tisztségnek, de tsak akkortájban tudtam meg, hogy el akartam jönni Debellátsról. Méltó volna egy levélben megtselekedni, talán többször is megesne ez.

A hetedikre: egy deszkaházba járnak isteni tiszteletre. Elég alkalmatos. Annak foltoztatására, ha megrongyollana, a méltós[ágos] Obristlieut[enant] Commandant úrnak gondja vagyon.

A nyolcadikra: az ezen punctumban foglaltatott dolgokról a főméltóságú felsőség előtt nem szólltam, azt tartván, hogy ha az administratio Lieblingben és Rittbergben eféléket készíttetett, instantia által kéretettvén a debelliátsiak számára is készíttethet.

A kilencedikre: Vásárhelyről ment Hódi István nevű lakos társok addig is míg én közzéjek nem mentem, önként való indulatjából az adakozás bevételére tsináltatott egy perselyetskét, és ara gondot is viselt. Ezt most az ő megegyezésekkel választottam, s közönséges isteni tisztelet alkalmatosságával, nevezetesen 28 oct[óber] az ekklézsiai gondviselői hivatalra fel is eskettem. A választott egyházfi, Nagy János nevű ifjú ember ekkor jelen nem lévén, meg nem eskettethetett, hanem a felesküdt curatorra bíztam az egész gyülekezet előtt, hogy kezét bévevén azáltal kötelezze azt addig is az ekklézsiához való hűségre, míg valamely egyházi személy által (ha a fő tisztelendő felsőségnek úgy tettzik) feleskettethetik.

A tizedik punctumnak ereje szerént a curator mellé segítségül választottam egy pár személyt. A debellátsiak között egy magok közül választatott vagy a tisz[telt] felsőség által rendeltetett egy Gefreyter altiszten kívül vagynak esztendőnként választatni szokott két alsóbb tisztviselő bíró forma személlyek, kik senatoroknak, németül Vorstehereknek neveztetnek. Ezek Debellátson az elöljárók. Ezek a tiszt[elt] felsőség parantsolatainak exsecutori. Ezen utóbb említett hivatalú két személyeket köteleztem, kezeket a gyülekezet előtt bévévén, hogy a curatornak az ekklézsia állapotját illető, s annak javára tzélozó jó szándékában s forgolódásában hivataljok szerént való tehetségekkel segítségül legyenek. Ezek most név szerént Makóról ment Kováts János és Vásárhelyről való Alföldi András. Ezeknek a curator mellett való ezen segítői hivataljokat egybekötöttem senatorságokkal úgy, hogy esztendőnként azok legyenek a curator segédei, akik a méltós[ágos] felsőségtől senatoroknak vagy Vorstehereknek rendeltetnek. Többekre a debellátsi ekklézsiában szükség úgy tartom nem leszen, azért is a másutt szokásban lévő úgynevezett presbyterialis személyeket vagy ekklézsiai tanátsot nem állítottam.

Mindezekről mellyeket eddig eképen előadtam, és így az előmbe adatott punctumok szerént a reám bizatott dologban lett eljárásomról szokott petsétemmel, s tulajdon kezem írásával bizonyságot teszek.

Minden rangban lévő főtisztelendő felsőbbségeimnek.

Szentesen 16. nov[em]b[e]r 1795.

alázatos tisztelő szolgájok Szalai Pál m[aga] k[ezével] a szentesi reform[áta] ekklézsiában egyik rendes prédikátor

Lectae Szentesini in congregatione ibidem habita 14. Jan. 1796.

Jegyzetek

[1] A tanulmány a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Hivatal FK-123974 számú kutatási témapályázata segítségével készült.

[2] Debeljácsa nevét többféleképpen is írják. Gilicze János összesen hét variánst gyűjtött össze: Develák, Debeljak, Debeliacsa, Debeljacsa, Debeljácsa, Torontálvásárhely, Debelyacsa. Vö.: Gilicze János: Debelyacsai menekültek Makón, Szentesen és Hódmezővásárhelyen 1848–1849-ben. In: Negyven-hatvan. Tanulmányok Labádi Lajos 60. születésnapjára, szerk. Georgiádes Ildikó, Tánczos Roland, Oppidum Csongrád Alapítvány, Csongrád, 2013, 55–86. Az 1794 és 1821 között keletkezett iratokban háromféle névalakkal fordul elő: Debelláts, Debeliácsa, Debeljátsa. Tanulmányunkban a legutoljára említett variáns mai helyesírás szerinti alakját használjuk (Debeljácsa). Azért döntöttünk e mellett, mert azokban az iratokban, amelyekben a település lakói magukat nevezik meg, következetesen a lágyabb kiejtésű névalakok fordulnak elő (Debeliácsa, Debeljátsa), viszont a felsőbb egyházi hatóságok és a katonai parancsnokság dokumentumaiban minden esetben Debellátsként szerepel a falu neve. Úgy gondolom egy település nevét leghitelesebben a lakói ismerik, ezért a maguk által használt névalakok közül azt választottam, amelyik a legkorábban nyitott anyakönyvben is szerepel: „Debeljátsa".

[3] Milleker, Felix: Geschichte der Banater Militärgrenze 1764–1873, Karl Wittigschlager, Pančevo, 1925, 92–93. Szekernyés János: A magyarság emlékei a Bánságban, HangArt, Temesvár, 2013, 264–266. Csete-Szemesi István: A Debeljácsai (torontálvásárhelyi) Református Egyház gyökerei, 200 éves múltja és jelene, Márton Áron, Budapest, 1994, 41–43. Bakator Judit – Mészárosné Bába Lúcia: Hosszú a jegenyesor. Debelyácsa monográfiája, Vitkay, Debelyácsa, 2003, 38, 175.

[4] Gilicze János: Debelyacsai menekültek Makón, Szentesen és Hódmezővásárhelyen 1848–1849-ben. In: Negyven-hatvan. Tanulmányok Labádi Lajos 60. születésnapjára, szerk. Georgiádes Ildikó, Tánczos Roland, Oppidum Csongrád Alapítvány, Csongrád, 2013, 55–86.

[5] Az egyházlátogatásokról lásd: Tóth Krisztina: Katolikus és protestáns egyházlátogatási jegyzőkönyvek. In: Levéltári Szemle, LVII. 2007/3, 49–58.

[6] Csete-Szemesi István: A debeljácsai (torontálvásárhelyi) református egyház gyökerei, 200 éves múltja és jelene, bp., 1994, 41–43.

[7] Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltár (Debrecen) I.29.i.33. Békés-bánáti egyházmegye iratai. Egyházközségekre vonatkozó iratok. Debelliács 1794–1867.

ISSN 1450-6831

57378
TEGYA

BÁCSORSZÁG

Vajdasági honismereti szemle

2017/4. (81. szám)

NEMZETI KULTURÁLIS
ALAP AJÁNDÉKA

Deák Ferenc *(Németh Ferenc gyűjteményéből)*

Pilaszánovits Sándor *(Városi Múzeum, Szabadka gyűjteményéből)*

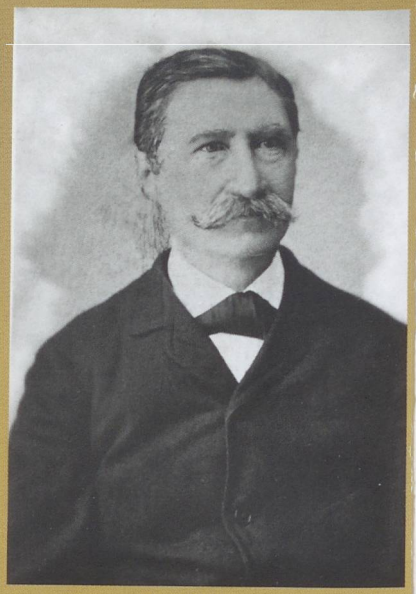

Loosz Zsigmond, Baja főbírója
(MNL BKML XV. 33.)

Boszniai képeslapok a 20. század elejéről
(Fábián Borbála gyűjteményéből)

A merénylet helyszíne *(fotó: Balahó Zoltán, 2014)*

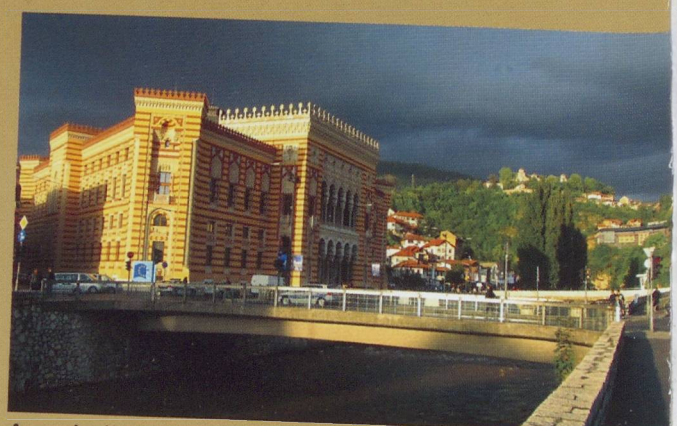

A szarajevói városháza (ma: Nemzeti könyvtár) épülete
(fotó: Balahó Zoltán, 2014)

BÁCSORSZÁG
VAJDASÁGI HONISMERETI SZEMLE
• 2017/4. (81. szám)

Alapító: Grafoprodukt Kft., 24000 Szabadka, József Attila u. 26., tel./fax: 024/555-032
Kiadó: Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság
Elnök: Hulló István
Titkár: Mihájlovity Anikó
bacsorszag@mts.rs
Szerkesztőség és levélcím: Bácsország, 24000 Szabadka, Zsinagóga tér 3., tel.: 024/555-128
e-mail: bacsorszag@gmail.com, www.bacsorszag.rs
Szerkesztőbizottság:
Ricz Péter, dr. Szőke Anna, Besnyi Károly, Fábián Borbála (PhD.), dr. Németh Ferenc, Özvegy Károly
Főszerkesztő: dr. Németh Ferenc
Olvasószerkesztő: Fábián Borbála, PhD.
Számítógépes tördelés: Göncöl Róbert
Korrektor: Huszka Márta
Tagsági díj egy évre: 1000 dinár
Számlaszám: 160-135364-26
Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka
Igazgató: Özvegy Károly
Minden jog fenntartva!

A szerkesztőség beleegyezése nélkül a Bácsországban megjelent cikkek nem közölhetők!

A címlapon: *Egy magyarcsernyei kiskapu (fotó: Kovács Larissza)*
A hátsó borítón: *A szabadkai Szent Mihály ferences templom és kolostor (fotó: Fábián Borbála)*

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad
930.85(497.113)
„BÁCSORSZÁG": vajdasági honismereti szemle / főszerkesztő Németh Ferenc. - 1995, 1- . - Szabadka
Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság, 1995-. – 30 cm
Tromesečno
ISSN 1450-6831
COBISS.SR-ID 135176711

Készült a

Megvalósult a Magyar Kormány támogatásával
Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárság
Bethlen Gábor Alap

TARTALOM

Németh Ferenc
„Végre fölépült Deák Ferenc nagy műve, a kiegyezés" 2

Fábián Borbála
Két választás Baján 1867-ben 5

Kunkin Zsuzsanna
Deák és a bánátiak 13

Sarlós István
Dr. Purgly Sándor főispán lemondása 1917-ben 15

Németh Ferenc
„Hazánk kialakulása a háború után" 18

Dankó Nóra Anna
Bosznia története 1900–1920 között 20

Hegyi Ádám
A debeljácsai református egyház megszervezésének első dokumentuma .. 27

Besnyi Károly
Szász Károly Bácskában, 1885-ben 32

Szlávics Károly
Fejezetek csonoplyai németek történetéből:
betelepítés és kitelepítés 35

Császár Viola és Dognár Ádám
Hogy volt régen, hogy van ma?
Horgosi mesterségek nyomában 43

Mihájlovity Anikó
Keménykalap, de nem krumpliorr 45

Virág Gábor
A topolyai tanonciskola 1945–1977 47

Csúszó Dezső
Iskolai kápolnák Szabadkán 57

Szőke Anna
A kishegyesi Szent Anna-templom 62

Palásthy Lenke
Egy ludasi kiállítás képei 65

Szilágyi Mária
„Nyisd ki babám rácsos kiskapudat!"..... 68

Németh Ferenc
Egy becskereki családi krónika 71

Pecze Rózsa
Kamanci Balázs írójának emlékére 78

KÖNYVESPOLC
Németh Ferenc
Egy csokorra valót Bánát művelődéstörténeti értékeiből 80

Jávor Anna
Korhecz Papp Zsuzsanna: Franciscus Falconer pictor Budensis 80

Fábián Borbála
Kanizsai kulturális örökség 81

Ricz Péter
A Szabadkai Városi Múzeum Évkönyve – Museion 15 82

Fábián Borbála
Városboncolás? 83

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
Czékus Géza
Báránypirosító 84

Korhecz Papp Zsuzsanna
A szabadkai Szent Mihály ferences templom és kolostor 86